

11. Устав учебных заведений подведомственных университетам // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т.1: Царствование императора Александра I (1802–1825 гг.). – СПб.: Тип. импер. акад. наук, 1864. – С. 301-309.

12. Устав гимназий и училищ уездных и приходских 1828 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т.2. Ч.1: Царствование императора Николая I (1825-1839). – СПб.: Тип. импер. акад. наук, 1864. – С. 320-339.

13. Учебные заведения ведомства Министерства народного просвещения. Справочная книга, составленная по официальным сведениям к первому январю 1905 г. – Издание Департамента Общих дел Министерства народного просвещения. – С.-Пет. 1907. – 703 с.

Фонд 707 «Управління Київського навчального округу»

1. Оп. 12, справа 192 «Дело по прошению лектора французской словесности лицея кн. Безбородко Лельевра о дозволении ей открыть в г. Нежине частный женский пансион. – 1846 р., 18 арк.

2. Оп. 20, справа 85 «О преобразовании содержимого девицей Марией Коробой в г. Чернигове частого женского пансиона со стпни приходского на степень уездного училища» – 1854 р., 11 арк.

3. Оп. 20, справа 142 «По прошению иностранца Вильяма Шолле о дозволении ему открыть в г. Нежине частный женский пансион» – 6 арк.

4. Оп. 13, справа 308, «С ведомостями о частных учебных заведениях» – 1848, 108 арк.

5. Оп. 286, справа 91 «О разрешении Елене Галактионовне Журин открыть в г. Конотопе Черниговское уездное частное женское учебное заведение II разряда» – 1906 р., 73 арк.

6. Оп. 18, справа 438 «О разрешении дворянке А.Сакович открыть женскую школу на степени приходского училища. – 1854 р., 13 арк.

7. Оп. 3, справа 150 «Об открытии а г. Березны частной школы госпожи Шевцовой» – 1837 р., 23 арк.

Лещенко О.Н. Женские частные учебные заведения Черниговской губернии XIX в. – начала XX в.: особенности организации деятельности и учебно-воспитательного процесса

В статье на основе анализа литературных источников и архивных материалов отражено организацию деятельности и учебно-воспитательный процесс частных женских пансионатов и школ Черниговской губернии в XIX ст. – нач. XX ст. Предлагается рассмотреть сеть данных учебных заведений, которые действовали в то время.

Ключевые слова: частный пансион, частные школы, учебные заведения.

Leshchenko O.M. Women's private educational establishments in Chernihiv province in the XIX - the beginning of the XX century: organizational features of activity and educational process

This article highlight the organization problem and the educational process of women's private boarding schools in Chernihiv province in the XIX th - the beginning of the XX th century. The article is based on the literature analysis and the archive sources. The chain of active boarding schools at that time is considered in this essay.

Key words: private, boarding school, private schools, educational establishments.

18.03.2013 р.

УДК 94(477.51):323.3«1907/1916»

О.М. Герасимчук

ПРИВАТИЗАЦІЯ СЕЛЯНСЬКОЇ НАДІЛЬНОЇ ЗЕМЛІ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ (1907-1916 РР.)

В статті висвітлюється процес здійснення столипінської аграрної реформи в Чернігівській губернії, зокрема закріплення надільних земель в особистій власності селян-общинників в 1907-1916 рр.

Ключові слова: Чернігівська губернія, аграрна реформа, община, приватизація, землевпорядкування, подвірне землеволодіння.

У період масштабних трансформацій, які переживає Україна в останні два десятиліття, необхідно переосмислити досвід схожої ситуації, яка мала місце на початку ХХ ст. У цьому контексті особливий дослідницький інтерес викликає комплексний аналіз системних реформ, які називають за ім'ям тодішнього глави уряду столипінськими. Новому прем'єр-міністру П. Столипін, який зайняв цю посаду 1906 р., довелося одночасно долати революційну кризу і проводити реформи, які повинні були створити умови для політичної стабілізації, економічного зростання і наступного еволюційного розвитку країни.

Аграрна криза, малоземелля селян, спричинене перенаселенням, їх злиденність визначили новий поворот у земельній політиці самодержавства. Уряд перейшов від традиційної політики охорони общини до її руйнування шляхом упровадження індивідуальної власності на надільних селянських землях. Як одне із найпомітніших суспільно-історичних явищ початку ХХ ст. столипінська аграрна реформа постійно перебувала у сфері наукових інтересів численних дослідників земельних відносин. Зокрема, в останні роки до проблем аграрних перетворень початку століття в Україні і на Чернігівщині звертались такі вітчизняні дослідники, як В. Волковинський, Ю. Левенець [5], Л. Ігнатова [13; 14], Л. Нізова [16], В. Шевченко [27], М. Якименко [28], а також російські С. Дубровський [8], М. Давидов [6], П. Зирянов [11; 12], М. Румянцев [21], А. Єрьомін [9] та ін. Однак, столипінська аграрна реформа хоч і не є білою плямою в історії, все ж окремі її аспекти продовжують залишатись недостатньо вивченими на регіональному рівні. Особливо обділеним увагою дослідників виявився Поліський регіон і Чернігівщина зокрема. Тому метою статті є висвітлення процесу приватизації надільної землі у Чернігівській губернії, який мав місце в період реалізації столипінської аграрної реформи в 1907-1916 рр.

Реалізація столипінських аграрних перетворень передувала тривала організаційна

і законодавча підготовка. Проте, вирішальне значення для початку системного руйнування общини мав царський указ від 9 листопада 1906 р. під назвою «Про доповнення деяких постанов діючого закону, що стосується селянського землеволодіння й землекористування». Як правило, історики саме з цієї дати починають відлік столипінських аграрних перетворень. Указ вносив істотну поправку в законодавство 1861 р. і руйнував головні підвалини общини – колективну і сімейну власність [21, 67]. Можна стверджувати, що цей документ складався з двох частин: перша (менша) стосувалась черезсмужного закріплення землі в особистій власності, а друга – утворення одноосібних господарств (хуторів і відрубів) [11, 90]. Перша стаття Указу стверджувала: «Кожний домогосподар, який володіє надільною землею на общинному праві, може в будь-який час вимагати закріплення за собою в особисту власність належної йому частини землі». Всі ділянки при подвірному землеволодінні та присадибні – при общинному оголошувалися особистою власністю домогосподарів [18, 970].

Руйнування общини Столипін зробив першочерговим завданням своєї реформи. Мова йшла про те, щоб скасувати традиційний устрій села, зміцнити індивідуальну власність і подолати черезсмужжя. Передбачалося, що перший етап – приватизація, тобто закріплення у приватній власності наділів окремими господарями, – порушить єдність селянського общинного світу. Селянин, який лише приватизовував землю, називався подвірником. Після цього передбачалося перейти до другого етапу – розверстання, тобто зведення численних ділянок до купи («в одному місці») і розподілу надільної землі цілого сільського товариства на відруби і хутори [12, 64].

Активна реалізація столипінської аграрної реформи на Чернігівщині розпочалася губернськими чиновниками відразу ж після виходу в світ доленосного Указу. Вже 30 листопада 1906 р. чернігівський губернатор М. Родіонов розіслав земським начальникам текст указу від 9 листопада 1906 р. і циркуляр, в якому вимагалось «вжити заходи щодо ознайомлення населення підвідомчих ділянок із змістом указу». Далі в циркулярі зазначалося, що при роз'ясненнях суті документу слід наголошувати, що «всупереч деяким тлумаченням, він (указ) не знищить общину, а лише скасовує примусовий характер її, надаючи кожному селянину, який бажає залишити общину, перейти від общинного володіння до приватного» [7, 21]. Рішенням чернігівської губернської присутності від 19 січня 1907 р. земським начальникам губернії було наказано докласти усіх зусиль для задоволення клопотання селян про закріплення наділів в особисту власність навіть у випадку незгоди

сільського сходу чи відмови громади зібратися на сход. Як зазначалось у рішенні, земські начальники повинні були розглядати справи про закріплення наділів «по можливості негайно, оскільки лише таке відношення їх до цих справ може сприяти успішному впровадженню в життя Височайшого указу 9 листопада» [2, 3-8].

За даними, які надійшли від земських начальників у губернську присутність, станом на 1 червня 1907 р., тобто за півроку реформи, бажання про закріплення землі із общинної в приватну власність виявили 1358 домогосподарів, за якими сільськими сходами було дано 404 згоди («приговори») і 72 постанови земських начальників [7, 32]. На 1 серпня 1908 р. таких заяв від господарів було вже 2157. Найбільше прохань надійшло від домогосподарств північних повітів Чернігівщини: від Стародубського – 799, Мглинського – 231, Суразького – 129. Лідером за кількістю заяв у південних і центральних повітах був Остерський – від 385 домогосподарств. Натомість, в Ніжинському повіті приватизувати землю за цей час виявили бажання лише 11 господарів, а в Борзнянському – жодного [14, 6]. За 1907-1908 рр. 1447 селянських домогосподарств Чернігівщини приватизували земель площею 8 372 дес. [11, 98].

Особливо повільно і в незначних об'ємах приватизація земель відбувалась у південних районах Чернігівщини, де переважало подвірне землеволодіння. Земський начальник 5-ї дільниці Ніжинського повіту, доповідаючи 4 вересня 1909 р. у губернську присутність про хід аграрної реформи, зазначав що «1) у сільських товариствах моєї дільниці общинного володіння нема і тому клопотань про вихід із общини від виходу Закону 9 листопада 1906 р. і до теперішнього часу не надходило; 2) справ про перехід товариств до подвірного черезсмужного володіння не порушували» [1, 129].

Починаючи з 1909 р. закріплення землі селянами Чернігівщини в приватній власності помітно активізується. За даним чернігівської губернської присутності станом на 1 січня 1910 р. з часу виходу в світ Указу 9 листопада 1906 р. подали заявку на приватизацію землі 11578 селянських домогосподарств губернії, із яких за 8331 домогосподарем було закріплено 50225 дес. 2026 саж. общинної землі. [17, 2]. Станом на 1 серпня 1910 р. до землевпорядних комісій надійшло 15692 заявки на закріплення землі в приватну власність, з них по 11036 заявкам постанови повітових з'їздів були схвальними. Із общинного володіння за три роки реформи було виведено і передано у приватну власність близько 67,9 тис. дес. землі [10, 2]. Закріплення земель за приватними власниками у 1907-1910 рр. по повітах Чернігівської губернії за даними губернської присутності подаємо в табл. 1 [17, 2; 15, 2].

Таблиця 1.
Закріплення земель в приватній власності
по повітах Чернігівської губернії за 1907-1910 рр.

Повіти	Домогосподарств		Площа закріпленої землі (дес.)	
	Станом на 01.02.1910 р.	Станом на 01.05.1910 р.	Станом на 01.02.1910 р.	Станом на 01.05.1910 р.
Борзнянський	-	-	-	-
Глухівський	198	235	1 423	1 675
Городнянський	426	452	3 322	3 477
Козелецький	96	97	669	671
Конотопський	145	148	757	762
Кролевецький	213	216	1 342	1 348
Мглинський	1 690	1 956	10 141	12 021
Н-Сіверський	446	506	2 476	2 607
Новозибківський	396	396	3306	3306
Ніжинський	12	12	17	17
Остерський	1 620	1 712	9 208	9 498
Сосницький	167	172	1 396	1 418
Стародубський	2 748	3 059	15 607	16 230
Суразький	562	563	4 719	4 723
Чернігівський	429	456	2 918	3 008
Без розбиття на хутори і відруби	58	-	221	-
Всього	9 148	9 980	57 522	60 761

Таблиця 1 наочно демонструє хід приватизації надільної землі у перші роки реалізації столипінської аграрної реформи по регіонах Чернігівської губернії. Найнижчі темпи виходу із общини спостерігалися у південних повітах Чернігівщини (Борзнянському, Козелецькому, Конотопському, Ніжинському), однак слід враховувати, що в цих регіонах губернії ще до реформи була значна частка приватного землеволодіння, а також практично відсутнє через смужжя за невеликого розміру земельних ділянок у селян.

Недостатньо швидкий (на думку Уряду) хід аграрної реформи змусив чиновників внести певні новації до змісту указу від 9 листопада 1906 р. і з їх владних кабінетів вийшов новий законодавчий акт – Закон «Про зміни і доповнення деяких постанов про селянське землеволодіння» від 14 червня 1910 р. Якщо за попереднім Указом єдиною підставою закріплення земельних ділянок у власність селян-общинників була особиста заява селянина, то Закон 1910 р. вже в ст. 1 закріплював норму про автоматичний перехід всіх сільських общин, утворених до 1887 р. і в яких не здійснювався загальний внутрішній переділ земельних ділянок, до приватного ділянкового чи подвірного володіння незалежно від бажання членів общини [19, 746]. У всіх інших общинах порядок закріплення земельних ділянок у власності селян залишався незмінним.

Вихід із общини, згідно з новим Законом, підтверджувався видачею засвідчуального акту, який могла одержати як громада, так і окреме домо-

господарство. У Чернігівській губернії неподільних товариств налічувалося 1950, у них перебувало 88644 домогосподарства на площі 565 тис. дес. [20, 68]. На 1 січня 1917 р. засвідчувальні акти одержали 9 806 домогосподарств Чернігівщини [8, 204]. У відповідність з новим Положенням про землеустрій від 29 травня 1911 р., для проведення землевпорядних робіт уже не вимагалось попереднього закріплення землі за домогосподарями. Закріплення землі у власність відбувалося одночасно із виділенням на відруб, що засвідчувалося актом землевпорядної комісії [10, 125].

Динаміку закріплення землі в особистій власності чернігівських селян за роки столипінської аграрної реформи подаємо в табл. 2 [8, 577; 7, 32; 17, 2; 24, 16; 25, 16; 26, 1; 10, 2; 13, 69; 11, 98; 14, 6].

Таблиця 2.

Відомості про закріплення землі
в особистій власності у Чернігівській губернії від
прийняття Указу від 09.11.06 по 01.01.17 р.

Роки	Загальна кількість заяв про закріплення землі в особисту власність	Загальна кількість господарств, які закріпили землю	Частка тих, хто закріпив землю в приватну власність (%)		Площа приватизованої землі (дес.)	Частка закріпленої землі до общинної (%)
			До загальної кількості заяв	До загальної кільк. общинників		
1907	1 358	476	35,05	0,25	2 856	0,23
1908	2 157	1 447	67,08	0,77	8 372	0,67
1909	4 844	2 742	56,61	1,45	18 655	1,50
1910	11 578	8 331	71,96	4,41	50 225	4,04
1911	15 692	11 036	70,33	5,84	67 900	5,47
1913	20 692	15 385	74,35	8,14	84 461	6,80
1914	21 982	16 012	72,84	8,48	87 706	7,06
1915	22 135	16 166	73,03	8,55	88 377	7,10
1916	22 494	16 414	72,97	8,68	89 667	7,22

Дані таблиці 2 свідчать, що найбільших темпів приватизація надільної землі на Чернігівщині досягла в 1909-1911 рр., почала уповільнюватися після введення в дію нового Положення про землеустрій від 29 травня 1911 р. і практично зупинилася після вступу Росії у війну 1914 р. Найбільше домогосподарств закріпили землю в індивідуальній власності в Стародубському (30,7 % від загальної кількості по губернії), Мглинському (19,6

%), Остерському (17,2%), Суразькому (5,6%) повітах, а найменше приватизували землю в Конотопському (1,5%), Козелецькому (0,9%), Ніжинському (0,1%), Борзнянському (0%) повітах [15, 2]. Перша група повітів мала найбільші в губернії площі общинних земель, а друга – найбільшу частку подвірного землеволодіння [22, 10, 30-40; 22, 9].

Результат закріплення землі в особистій власності на Чернігівщині за всі роки реформи (7,22%) був найскромнішим серед усіх українських губерній (для порівняння – на Київщині було приватизовано 50,7%, на Харківщині – 20,6%, на Полтавщині – 13,8% від площі общинної надільної землі). Загалом в українських губерніях процес приватизації був значно успішнішим, чим в цілому по Російській імперії, де закріплення земель у приватній власності становило 14% від общинних земель. Середній показник по Україні був в межах 29,7% приватизованої землі від общинної [8, 575; 26, 1].

Отже, як бачимо, в Чернігівській губернії результат закріплення землі в індивідуальній власності був меншим, чим навіть середній по всій Російській імперії, не кажучи вже про Україну. Причин такого прохолодного ставлення чернігівських селян до приватизації землі було декілька. Головними цілями закріплення землі селянами були: острах втратити землю при майбутніх общинних переділах, подолання черезсмужжя, продаж землі при переселенні та перспектива виділитись на хутір чи відруб. У Чернігівській губернії майже половина общин (47,8%) були безпередільними, тобто в них землю не ділили з 1861 р. і селянам у таких общинах не було підстав турбуватися про зменшення своїх наділів при чергових переділах [20, 68]. На відміну від південних регіонів України, на початок реформи близько половини селянських господарств Чернігівщини (48,4%) фактично вже володіли землею на правах приватних власників і їм нічого не треба було приватизувати [11, 103]. Черезсмужжя у Чернігівській губернії на початку століття було практично подолане завдяки розмежуванню другої половини XIX ст., коли в категорію «відрубних» тут було введено 1,5 млн. дес. землі [25, 53]. Ще однією причиною пасивності чернігівських селян при приватизації і виході на хутори і відруби було їх малоземелля (особливо в південних повітах), оскільки зрозуміло, що повноцінний життєздатний хутір на площі 1-3 дес. створити було неможливо [4, 5]. Зовсім інакше, ніж в інших регіонах, на процес приватизації у губернії діяв і міграційний чинник. На Чернігівщині, яка була одним із лідерів за кількістю переселенців на східні окраїни, значна кількість переселенців, поспішаючи якомога швидше виїхати, не бажали витратити час на процедуру приватизації і продажу своєї долі в общині. Неодмінний член Ніжинської землевпорядної комісії, доповідаючи про умови ліквідації земель, залишених переселенцями, зазначав: «В Ніжинському повіті був лише один випадок у 1907 р., коли 7 домогоспо-

дарств хут. Гармашина, збираючись переселитись до Сибіру, закріпили за собою свої наділи із общинного володіння» [3, 249].

Найзначнішим підсумком столипінської аграрної реформи на пряму закріплення землі в індивідуальній власності П. Зирянов уважав втягнення у земельний ринок значної площі надільної землі [11, 122]. З ним погоджується і В. Шевченко, який на підтвердження цієї думки наводить дані по продажам землі в перші роки реформи в українських губерніях. Якщо на Чернігівщині за 1907-1908 рр. селяни продали лише 1176,6 дес. землі, то вже за 1907-1910 рр. цей показник становив 5947,6 дес. приватизованої землі (10% від закріпленої на той час) [27, 96].

Таким чином, закріплення землі в індивідуальній власності в рамках здійснення столипінської аграрної реформи на Чернігівщині порівняно з іншими українськими губерніями не набуло значних масштабів. Дещо активніше процес приватизації проходив у північних повітах губернії, де переважало общинне землеволодіння, і зовсім мляво у південних, де селяни володіли землею подвірною. Причинами такого стану з приватизацією землі було малоземелля чернігівських селян, значна частка подвірного землеволодіння і безпередільних общин в регіоні, порівняно невеликі масштаби черезсмужжя. Низькі темпи приватизації землі в Чернігівській губернії негативно вплинули на результати землевпорядкування і створення одноосібних ділянкових господарств в регіоні.

Посилання

1. Відділ забезпечення збереженості документів Держархіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1207, оп. 1, спр. 39, 152 арк.
2. Відділ забезпечення збереженості документів Держархіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1336, оп. 1, спр. 24, 150 арк.
3. Відділ забезпечення збереженості документів Держархіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1336, оп. 1, спр. 119, 317 арк.
4. Відділ забезпечення збереженості документів Держархіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1336, оп. 1, спр. 803, 29 арк.
5. Волковинський В.М. П.А.Столипін: з життя та державної діяльності / В.М. Волковинський, Ю.А. Левенець // Український історичний журнал. – 1991. – № 4. – С. 116-123.
6. Давыдов М.А. Статистика землеустройства в ходе столыпинской аграрной реформы (1907-1915 гг.) / М.А. Давыдов // Российская история. – 2011. – №1. – С. 56-73.
7. Держархів Чернігівської області, ф. 195, оп. 1, спр. 8, 146 арк.
8. Дубровский С.М. Столыпинская земельная реформа. Из истории сельского хозяйства и крестьянства России в нач. XX в. / С.М. Дубровский. – М., Изд-во Академии Наук СССР. – 1963. – 600 с.
9. Еремин А.М. Современные аграрные проблемы и реформа П.А. Столыпина / А.М. Еремин // Государство и право. – 1994. – №4. – С. 82-91.
10. Землеустройство // Черниговское слово. – 1910. – №1154. – 21 ноября. – С. 2.
11. Зырянов П.Н. Крестьянская община Европейской России в 1907-1914 гг. / П.Н. Зырянов. – М.: Наука, 1992. – 256 с.
12. Зырянов П.Н. Петр Аркадьевич Столыпин / П.Н. Зырянов // Вопросы истории. – 1990. – №6. – С. 54-76.
13. Ігнатова Л.Р. Аграрна реформа П.А. Столипіна і її здійснення в Україні (1906-1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ігнатова Людмила Русланівна. – К., 2002. – 190 с.
14. Ігнатова Л. Ринкові відносини в Україні в період

стопілінської реформи на початку ХХ ст. / Л. Ігнатова // Історія України. – 2000. – № 34. – С. 6-7.

15. К выходу из общины // Черниговское слово. – 1910. – №1018. – 1 июня. – С. 2.

16. Нізова Л.В. Століпінський етап створення державно-монополістичного управління суспільством / Л.В. Нізова // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 101-123.

17. Об укреплении земли в личную собственность по Черниговской губернии // Черниговское слово. – 1910. – № 959. – 14 марта. – С. 2.

18. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. Т. XXVI. 1906. Отд. 1. – СПб, 1909. – 1157 с.

19. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. Т. XXX. 1910. Отд. 1. – СПб, 1913. – 1425 с.

20. Россия. 1913 год. Статистико-документальный справочник. / Рос. АН; Ин-т Рос. истории. – СПб.: Блиц, 1995. – 415 /1/ с.

21. Румянцев М. Столыпина аграрная реформа: предпосылки, задачи, итоги / М. Румянцев // Вопросы экономики. – 1990. – № 10. – С. 63-74.

22. Статистика землевладения 1905 г. – Вып. 47. – Черниговская губерния. – СПб.: Типография М. Яковлева, 1906. – 60 с.

23. Статистический ежегодник на 1912 г. / Под ред. В.И. Ша-раго. – СПб.: Тип-я «Экономия», 1912. – 445 с.

24. Статистический ежегодник России 1913 г. (год десятый). – СПб.: Издание ЦСК М.В.Д., 1914. – 664 с.

25. Статистический ежегодник России 1914 г. (год одиннадцатый). – Пг.: Изд-е ЦСК М.В.Д., 1915. – 724 с.

26. Статистический ежегодник России 1915 г. (год двенадцатый). – Петроград: Издание Центрального Статистического Комитета М.В.Д., 1916. – 659 с.

25. Черниговская губерния. XLVIII. Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности. – СПб.: Отд. тип. П.П. Сойкина, 1903. – 442 с.

27. Шевченко В.М. Реформа П.А.Століпіна та її вплив на еволюцію поземельних відносин в Україні (1906-1916 рр.) / В.М. Шевченко // Сіверянський літопис. – 2007. – № 1. – С. 91-101.

28. Якименко М. Приватизація селянської надільної землі в Україні 1906-1917 рр.: причини, зміст, наслідки / М. Якименко, О. Краснікова, Д. Селіхов // Економіка України. – 1997. – № 8. – С. 62-70.

Герасимчук А.М. Приватизация крестьянской надельной земли на Черниговщине в годы столыпинской аграрной реформы (1907-1916 гг.)

В статье освещается процесс осуществления столыпинской аграрной реформы в Черниговской губернии, в частности укрепление надельных земель в частной собственности крестьян-общинников в 1907-1916 гг.

Ключевые слова: Черниговская губерния, аграрная реформа, община, приватизация, землеустройство, подворное землевладение

Herasymchuk O.M. The privatization of the peasant allotment land on Chernihiv region in the Stolypin's agrarian reform period (1907-1916)

The article describes the process of implementation of Stolypin's agrarian reforms in Chernihiv province, in particular the strengthening of the allotment of the lands in private property of peasants-community members in 1907-1916.

Keywords: Chernihiv province, agrarian reform, the community, privatization, land management, homestead land tenure.

28.02.2013 р.

УДК94(477.41)«1861/1917»+001.8

М.Г. Казьмирчук

ЗАРУБІЖНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПОРЕФОРМНОГО ПЕРІОДУ

У статті аналізується внесок зарубіжних авторів у дослідження проблеми соціально-економічного розвитку Київської губернії у 1861-1917 рр.

Ключові слова: зарубіжні дослідження, соціально-економічний розвиток, Київська губернія, пореформений період.

Соціально-економічна проблематика на сьогоднішній день залишається одним із пріоритетних напрямків в історичній науці. Нині багато істориків намагаються висвітлити соціально-економічний розвиток українських земель другої половини ХІХ – початку ХХ ст., досліджуючи лише окремі стани або їхніх представників, розвиток одного міста або села. Друга половина ХІХ – початок ХХ ст. – бурхливий період соціально-економічного розвитку всіх українських земель і, зокрема Київської губернії, коли суспільство переживає новий час, прогресивні та суперечливі зміни. Однією з найбільш розвинутих адміністративно-територіальних одиниць Російської імперії була Київська губернія, вивчення сутності й перебігу соціально-економічних процесів у якій дає змогу висвітлити багаторівневий взаємозв'язок суспільних і регіональних проблем пореформеного періоду. Без дослідження соціально-економічного розвитку Київської губернії, котра є складовою історії України, важко зрозуміти процеси, що відбувалися в Російській імперії загалом. Актуальність дослідження визначається також наявністю значної кількості джерел і маловивченістю соціально-економічного розвитку Київської губернії пореформеного періоду.

Іноземні видання іноді дають змогу добути інформацію про соціальний розвиток Київської губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Багато в чому ми завдяки їм можемо відновити канву подій, але тільки канву, бо іноземні автори здебільшого пишуть насамперед про історію власного народу. Тому в їхніх творах згадуються події з історії Росії або іншої держави, а про Україну немає й згадки або є незначна кількість інформації, тим більше годі шукати там Київську губернію. Більш того, навіть якщо така інформація міститься у працях іноземних авторів, то, безсумнівно, вона подається в інтерпретації інтересів того народу, до якого належить автор. Тому, зібравши матеріал по краплинах, вітчизняний дослідник має його повністю переосмислити. Особливо це стосується праць російських істориків, які є найчисленнішими і найдоступнішими.

Сучасні російські дослідники вже мають достатньо критичного досвіду, аби сперечатися з класиками марксизму, щоправда поки що не досить впевнено, адже їм нині мало хто суперечить. Двотомна праця